

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Մ. Տ. Շևոտ. Քրդերը Տաճկաց-Հայաստանում. ազգագր. նիւթեր. հ. ա. Ս. Գ.
Բարդ 1905

Պ. Շևոտի այդ աշխատութիւնը բաղկացած է երկու մասից. 17 հր. յառաջաբանից և 200 էրես բուն նիւթից՝ Տաճկահայաստանում բնակուող քրդերի մասին աշխարհագրական և պատմական տեղեկութիւններ:

Քրդերը, Մարաստանից մնացած այդ մի բուն ժողովուրդը, որ նոյնպէս ցրուած է երեք տէրութեանց մէջ, ինչպէս և հայ ազգը, հայ ժողովրդի բնական դրացիներն են եղել միշտ և հէնց դորա համար էլ արժէ, որ մեր բանասէրները առաւել լուրջ ուշադրութիւն դարձնէին դոցա կեանքի ուսումնասիրութեան վերայ, մանաւանդ որ շատ տեղերում ոցա կեանքը բոլորովին նոյննաման է մերին և ենթադրել է տալիս, որ ոցա մի մասը բուն կերպով մահմեդականացրած հայեր են: Առհասարակ խրախուսանքի արժանի է պ. Շևոտի աշխատութիւնը որպէս բազմակողմանի նիւթ քրդերի կենցաղի ուսումնասիրութեան:

Բայց պ. Շևոտի այդ երկը նշանաւոր է մի ուրիշ կողմից. նորա յառաջաբանը լոյս է սփռում մեր կեանքի փթած ու նեխուած մի երևոյթի վերայ, նա անողորմ կերպով մերկացնում է մի գրական խոշոր գողութիւն, որ իբր նմուշ կարող է ծառայել հակառակ մամուլի գրական վարք ու բարքին և ոցա ազնուութեան չափին դէպի ուրիշ սեպհականութիւնն ու պատիւը. պ. Շևոտի այդ երկը լոյս է տեսել ուսերէն լեզուով որպէս քրտնաշան արդիւնք... Հ. Առաքելեանի:

Թողնենք, որ Շևոտը ինքը պատմի մեզ գործի էութիւնը.

Շեերկայ աշխատութիւնս, աննշան փոփոխութիւններով, այս տարի հրատարակել է ուսերէն լեզուով «Մուսաց ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ Աշխարհագրական Ընկերութեան» Կովկասեան Բաժանմունքը, ուր ներկայացրել է Պ. Համբարձում Առաքելեանը:

Այդ գրքովին, որ գրական փանթոմիմայի խաթեր համար կը-
կրէ «Курды въ персія» վերնագիրը, ի մեծ զարմանս իմ,
ստորագրել է Պ. Հ. Առաքելեանը... որպէս հեղինակ:

Պ. Առաքելեանը, 1902 թուի ամառը, Անապայում, ինձ
յայտնեց, որ գնալու է Համբուրգում գումարելիք Արեւելագէտ-
ների ժողովին և կըցանկայ ունենալ Քրդական ազգագրութիւնը
ժողովում կարդալու համար: Եւ պատրաստականութիւն յայտ-
նեցի՝ տալու մի համառոտ ուսումնասիրութիւն, ժողովում
կարդալու եւ վերադարձնելու պայմանաւ: Պ. Առաքելեանը
վեր առաւ այդ աշխատութիւնս և ասաց.—Արեւելագէտների
XII Միջազգային ժողովում կըկարդամ այդ որպէս Ձեր աշխա-
տութիւնը եւ այնուհետեւ էլ կըմիջնորդեմ ողուաց Կ. Աշխ. Ընկ.
առաջ, որպէս զի նիւթականապէս հնարաւորութիւն տան
Ձեզ շարունակելու այդ աշխատութիւնը եւ կազմելու քրդա-
կան կատարեալ ազգագրութիւնը, ապա կըվերադարձնեմ
Ձեզ ձեր ձեռագիրը:

Այնուհետեւ անցան ամիսներ ու տարիներ և մենք մի քա-
նի անգամներ հանդիպեցինք Պ. Առաքելեանին հետ «Մշակի»
խմբագրատանը, Թիֆլիսում: Չնայած իմ մի քանի պահանջին՝
վերադարձնելու ինձ ձեռագիրս (որի սեագրութիւնը չունէի,
որովհետեւ հապճեպով էի կազմել և ժամանակ չէի ունեցել ար-
տագրելու) Պ. Առաքելեանը «այսօր-վաղը» ասելով կը ձգձգէր:
Այս տարի մի անգամ էլ յայտնեց պարոնը, որ իմ աշխատու-
թիւնս ներկայացրել է վերոյիշեալ Ընկ. Կովկ. բաժանմունքին
հրատարակելու համար: Վերջերս կստանամ այդ գրքոյկը և կը
տեսնեմ, որ մեր կարճահասակ պարոնը փառաւորապէս տիրա-
ցել է նրան և ստորագրել «А. А. Аракелянъ»...

Մի բան, որ մազաչափ պատիւ բերել չէ կարող ինքն ի-
րեն գրական գործչի տեղ դրած Պ. Առաքելեանին: Եւ դիմեցի
պարոնին առանձին նամակով և բացատրութիւն պահանջեցի
նրա այդպիսի վերաբերմունքի համար դէպի իմ սեպհականու-
թիւնը: պարոնը փոխանակ արդարութեամբ խոստովանելու
իրա մեղքը՝ տակաւին համարձակուել է, բոլորովին անտեղի
և անիրաւացի, հայդոյել մի յայտնի հասարակական գոր-
ծիչ-փիլիսոփայի, որի առջև լեզու իսկ չէ կարող թրջել
որեւէ Առաքելեան: Մենք կըպահենք այդ 7 երեսանոց նա-
մակ-հայդաբանութիւնը, որ կըկրէ «28 սեպտ. 1904 թ.
թւականը եւ Հ. Առաքելեան» ստորագրութիւնը:

Մեղքի մէջ չիմալու համար պէտք է յայտնեմ, որ Պ.
Առաքելեանը «Курды въ персія» գրքոյկում ունի մի քանի

տող ինքնուրոյն գրուածք, այսինքն ինձմէ առածէն դուրս, որը սակայն երբէք իրաւունք չէր տար պարոնին հեղինակ կոչուելու: Սակայն պարոնը այնքան էլ միամիտներէն կամ անհեռատեաններէն չէ. նա դիմել է մի բանի արգարացուցիչ (?) միջոցներով:—

Նախ՝ որովհետեւ Պ. Առաքելեանը, իրա ասածին նայելով, գիտէ Պարսկաստանը աշխարհագրականապէս, մասամբ և գուցէ ազգագրականապէս, հետեաբար և պարսկաստանում գտնուող քրդերի մասին. էլ թերևս ունենալ մի փոքր ծանօթութիւն՝ վեր է կացել պարոնը և յիշելով ինչ որ ճանապարհորդութիւններ, բառեր, բառեր և էլի բառեր... իրան հոչակել ուսումնասիրող քրդական կեանքի: Պարոնն ասում է, որ ինձմէ այդ նիւթերն ստանալէ առաջ «նոյն բէֆէրատը» (իմա Կурды въ персiи) կարդացի 1900 թւին Պարիզի կօնգրէսում, որ տպուած է... Նոյն բէֆէրատը տպուած է 1889 թւին «Ազգագրական Հանդէսի մէջ»... մի բան որ սուտ է ոտով-գլխով...:

Երկրորդ՝ պարոնը զետեղել է յիշեալ գրքոյկում հետեւեալ տողերը.

„Затѣмъ, одинъ изъ моихъ знакомыхъ, посвятившій себя тоже специально изученію быта о жизни курдовъ въ Турецкой Арменіи, учитель Шводъ, даставилъ мнѣ въ прошломъ же году, *послѣ конгресса Ориенталистовъ* (գարձեալ սուտ. վերել ես նկատեցի. որ իմ աշխատութիւնս առաւ պարոնը ուղղակի այդ կոնգրէսում կարդալու նպատակով) цѣнный матеріалъ, при сличеніи котораго съ собраннымъ мною матеріаломъ оказалось, что обычаи, нравы, бытовые черты какъ у турецкихъ, такъ и у персидскихъ курдовъ почти ничѣмъ не отличаются. Матеріалъ Швода далъ мнѣ возможность расширить программу моихъ изслѣдованіи и представить уже Кавказскому Отдѣлу Императорскаго Русскаго Географическаго Общества болѣе полный и подробный очеркъ курдовъ въ этнографическомъ отношеніи.» Որքան շնորհակալ պիտի լինէի, պարոն, եթէ նեղութիւն կրած չլինէիք ձեր հեղինակութեան մէջ (?) այդքանն էլ յիշելու:

Երրորդ՝ բուն ազգագրական մասում կրտսեանմ, որ Պ. Առաքելեանը նոյնիսկ քրդերէն լեզուով գրածս գարձուածքները կը շահագործէ. մինչդեռ քրդական այն բարբառները, որ ես գործ եմ ածել այդ աշխատութեան մէջ՝ անծանօթ են պարոնին, եթէ նոյն իսկ ընդունենք, որ նա տեղեակ է Պարսկաստանի քրդերի բարբառին «...я былъ знакомъ съ мѣстнымъ языкомъ

и условиями» կասէ պարոնը Պարսկաստանի մասին գրելիս: Իմ գործածած դըմըլներէնը (demeli) և գըրմանճներէնը (kermandji) բոլորովին տարբեր են քրդական այն բարբառներէն, որոնք գործածական են Պարսկաստանում, Ռուսաստանում և Վասպուրականում: Այդ բանը կըխոստովանի և յայտնի քրդագէտ պ. Յակոբ Ղազարեանը: Ասածներիս իբր ապացոյց բերեմ «курды въ персии» գրքէն իմ մի բանի խօսքերս.

ա. Венгъ даишъ=հրաւէր հարսանեաց.

բ. Вену, лия=բաւ է, առ.

գ. Эй, достя, кэйнэ отъ броме мнѣ=Այ խնամի, ծախիբ ինձ աղջիկդ.

դ. Keinéé khale éme be rako ethia=Աներոջս աղջիկը՛ եկ ննջիր այստեղ:

ե. Allah-itchoun vannan, ki jenué ema keiné bi=Յանուն Աստուծոյ կերդուեմ, որ իմ կինը կոյս էր.

զ. Keïne éten halal nan vord ou=աղջիկդ հալալ հաց է կերել:

Բաւական են օրինակները: Դրանք նախադասութիւններ են, որ պ. Առաքելեանի պապն էլ լսած չէ թերևս: Բացի այդ ես հաւատացած եմ, որ պ. Առաքելեանը նոյն իսկ գըրմանճներէն քրդերէնը չգիտէ, որովհետեւ այդ գրքոյկում գըրմանճի խօսքերն այլասերուած են, ուղղագրութեան աններելի սխալներ արած..., մի բան, որ կապացուցանէ պ. Առաքելեանի տգիտութիւնը գըրմանճերէնում:

Առ այժմ ես կը բաւականանամ այսքանով, վստահ որ ընթերցողն արդէն կազմեց մի փոքր գաղափար պ. Առաքելեանի վերաբերմունքի մասին դէպի ուրիշի սեպհականութիւնը:

Ի դուր չէինք անուանել այդ տեսակներին «մտաւոր տղաբուկ»:

Այս այն անձինքն են, որոնք քիթը ներս են կոխում հոգեւոր և աշխարհիկ ամեն գործերի մէջ և կառավարում, ուրիշների մտաւոր աշխատանքով ապրում և միշտ էլ ուրիշներին հայհոյում:

Նւ այսպիսի անմաքուր ձեռներ վստահանում են կեղտոտել ուրիշ գործողների բղանցները: ՀԱՅ

«Հայրենիքի կարօտը», Ա—Դօ-ի, Մ. Գ. Բուրգ, 1905

Ով հասարակութեանը տալիս է մի տպագրական երկ, նա չպիտի մոռանայ որ բացի շատ մանր-մունր պարագաներից